

KISEBBSÉG ÉS HATALOM – RÉSZVÉTEL ÉS HATALOM

A társadalmi részvétel és a kutató/laikus kutató közötti együttműködés lehetőségei a társadalomtudományokban.

Konferencia az MSZT Vidék- és Faluszociológia Szakosztálya szervezésében.

Szeged, Szegedi Akadémiai Bizottság Székháza, 2015. október 14–15.

A 2015-ös Szegeden megrendezett „vidékkonferencia” felhívása „a társadalmi részvétel makro- és mikrotársadalmi szinten is jelentős együttműködési kérdések” „fókuszba emelését” szorgalmazta, kiindulva abból, hogy „a társadalomtudományi tudás alkalmazása és a részvételi kutatások körüli etikai természetű problémák, példák, kísérletek, tanulságok, felvetések a hazai gyakorlatban, illetve a nemzetközi példák, tanulságok, felvetések megfontolása vagy mellőzése alapvetően befolyásolja az adott társadalom tagjainak mindennapjait”. Továbbá: „A különböző társadalmi résztvevők érdemi bevonása a mikrovilágot érintő döntési folyamatokba egyrészt a különböző szereplők és érdekek közötti, esetleg ellenálláshoz vagy radikális szakításhoz vezető konfrontáció elkerülésének hatékony módja lehet, másrészt a fenntarthatóság és a társadalmi igazságosság egyik záloga. Az együttműködés (collaboration) és a részvétel (participation) napjainkban nemcsak a társadalom- és kultúratudományok egyik kulcskifejezése, hanem néhány olyan természettudományi diszciplínának is, amelyek jelentősen építenek a társadalmi tevékenységekre”.

RÉSZVÉTEL ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉS A PARTVONALON

Az alábbi előadás-szövegben különböző, de olykor sűrűn változó társadalmi részvételi formák, s ezekhez kapcsolódó, egymástól is eltérő eltérő kutatásmethodikai esélyek vagy normák kérdéskörébe próbálok mintegy „bevilágítani”. Nem lajstromot kínálok, hanem mérlegelem az együttműködés rejtett esélyeit és tapasztalati útjait, főképp a magam kutatási gyakorlatában, s hasonlóképpen mások „módszertanában” is, minthogy sokszor ezek jellemezték a társadalomkutatási irányzatok többségét a *rendszerelváltás előtti* időszakban, s pozicionálják még ma is nemegyszer. Amit hangsúlyozni kívánok (mintegy multidiszciplináris térben, megannyi tudásterület ide véve), elsősorban az, hogy a kutató mint „rálátással” rendelkező, intézményi presztízs-tőkével megáldott szereplő nemcsak együttműködő, de sokszor résztvevő is volt a helyi társadalmi milióban, „terepen”, ahol motíváltan, érdeklődéssel viselkedhetett. Nem mindig akart ilyesmit, persze, de ez már talán szakmai etikai kérdés, viszont sok esetben még elkerülni is alig tudta ezt, lévén „ismeretlen szereplő” a helyi térfélen, akinek egykönnyen lehet magánérdekű megfigyeléseket mint társadalmi „tényeket” átadni. Erről – tény és való – a „vidék kutatások” nagyon kis hányada számol be kutatásmódszertani problémaként, de előfordul a szakirodalomban, szakmai közbeszédben. Persze, „távolnézeti” és tömeges kutatásban erre nincs esély, de a való életben folyó

¹ ELTE Társadalomtudományi Kar, Kulturális Antropológia Tanszék

empirikus kutatások esetében megannyiszor mintegy bevonódik a kutató az életvilág eseményeibe, így legott érdekeltséget is mutathatott, tanácsot is adhatott, ha lehetett és ha kutatói habitusa lehetővé tette. (Lásd pl. Juhász 1978/2006).

A *rendszer váltás utáni* időszakot már sokszor a **vi sszavont társadalmi bizalom** élménye tarkítja egyre inkább a szociológiai, közvéleménykutatási, változásvizsgálati vagy közvetlen politológiai feltárások alkalmával, s ellenoldalon a helykereső, a peremlé tben megkapaszkodó megoldáskutatás maradt a lehetséges kutatói válasz, egyfajta időleges „lokális adaptáció” – úgy értve ezt, hogy jelenlétét és „hatékonyságát”, a részvétel módját és a partnerség értékét a kérdeztettek („laikusok”) által is befolyásolt módszertanok kezdtek egyre inkább jellemezni. Efölötti, mondhatnám „magaslati” tudás-szférában ugyanakkor a metodikai aggályok nélküli professzionális „vizsgálatok” egészítették ki az elemi adatfelvétel módjait, melyekhez nem kellett élményközelség, hanem a kutakodók rendre távol maradtak a helyi közösségek (sokszor problematikus és nehezen elemezhető) atmoszférájától, s helyette módszertani „derivátumokban”, átlagokban, kumulatív indexekben fejezték ki magukat – jobban mondva: helyettesítették a szociografikus tudás tapasztalati egyvelegét. Magam is találkoztam roppant nehéz vagy túl intim kutatási állapotokkal, amikor a hipotetikus kérdések megválaszolása ténylegesen is lehetetlen volt, lévén a képzelt és „elméleti” valóság oly távolra esett a tényhelyzetektől, hogy kényszerűen kerülő utakat kellett választanom a legcsekélyebb „adatgyűjtéshez” is. De sokszor módom volt belátni eközben, hogy élő társas univerzumok helyi elbeszélése, interpretatív megjelenítése, élményközösségi természetrajzuk kialakítása vagy pusztá jellemzése is roppant mód külső körülményektől függő, alkalmi vagy időleges hatásoknak alárendelt és változékony mivoltában jóval kevésbé „tudományosítható”, mint a statisztikai vagy kvantitatív megközelítések látványos ábrái. Régi vita ez: empirikus vagy elméleti, élményközeli vagy élménytávoli legyen-e a tényanyag megismerésének kísérlete, s milyen partvonalak között zajlanak a mérkőzések, kik a vezető „csatárok”, kik a szurkolók vagy „partjelzők”, bírók vagy „csapatkapitányok”...

Különösen igaz volt (és maradt) ez a kisebbségi miliőben Magyarországon, továbbá még erőteljesebb részvételi szabály- és normarend van jelen a határon túli magyar vagy más kisebbségek együttélő közösségeiben, túlélő stratégiái mentén vagy önreprezentáló felületeivel, gyürkőzéseivel és „mérkőzéseivel” találkozva. Nemegyszer a pusztá adatgyűjtés vagy a „keményebb mutatók” rögzítése is súlyosan megnehezült, egy alapszintű adatfelvétel körvonalazása is súlyos beavatkozásnak, felelős akciónak minősült a kisebbségek, különféle minoritások körül. Attól sem függetlenül, hogy a diaszpórában vagy az etnoregionális térfélen, főképp a helyben uralkodó politikai klíma függvényében kik a mérvadó szereplők, helyzetfenntartó résztvevők. Alapkérdéssé vált mellesleg az is, kinek kisebbsége a kortárs kisebbség vagy kisebbségi státusú csoport (például nemzeti kisebbség-e, vallási vagy kulturális státuszú, menekült vagy már letelepült..., stb.), s hol rajzolja meg önnön többségi határait, honnan szabályozzák léte körülményeit, honnan vár segítségre vagy épp megtámadtatásra. Más ez egy kárpátaljai hucul faluban, más egy cseh cigánytelepen vagy egy vajdasági pusztán. Helyszínenként és társadalmi szereptartalmanként változott meg, milyen hatalmi vagy társadalmi részvételi szerepkészletet kapcsol a részvételhez és megfigyeléshez, aki autonómiájának értékét jobban védi vagy intézményes képviselőre szerez jogosítványt... De ugyanez kihatott arra a fő kérdésre is: pótolható-e az elveszített intimitás-érték az adatok szakszerű átdarálásával, impressziók kiiktatásával, vagy sokszor a nehézkesen kinyert adatmennyiség megsokszorozásával? Kvalitatív vagy kvantitatív? – ez vált hangsúlyossá, s nyilvánvalóan kulcskérdéssé is, hisz

a mennyiségi mutatókban a laikus résztvevő egyetlen szám csupán, nem személyiség, nem entitás, nem is talány...

Nincs mindezekre elvont vagy hangsúlyok nélküli, élményfüggetlen válaszom. Nem lehetett tagadni egyetlen félig formális vagy informális beszélgetés kulcsfogalmai és kommunikatív tartalmai nyomán, hogy mind a társadalmi részvétel (készsége, lehetősége, intenzitása, jelentéstartalmai), mind pedig az együttműködő, partnerséget önmegfogalmazási lehetőségnek tekintő attitűdök között jelentősen eltér a hatalomhoz fűződő, vele összefüggésben kialakított (rizikó)magatartások természete aszerint is, hogy maga a kisebbségi státusz egyfajta diaszpóra-állapot, időleges migráns-helyzet, sikerképes partnerség, jogilag szavatolt kisebbségiség vagy közössé vált kiszolgáltatottság-tudat inkább; azaz: melyik és miként határoz meg inkább erősebb hatalmi alárendeltséget vagy társadalmi státuszt, érvényes és respektált vagy félelemmel teli és játszmákkal terhelt viselkedésmódokat, egyéb releváns szereptudatokat? Egy csíkszeredai zsidó polgári szereptudat mutatkozása vagy egy zentai magyar helyzettudat a legkevésbé sem vethető össze egy ózdi vagy Budapest-ferencvárosi roma éntudattal. Ehhez rendszerint a módszertani fogódzók is sokfélék, de még árnyaltabb a képlet, ha a részvétel, a kutatásban való szerepvállalás felől értékeljük az interjúalanyok, a helyi társadalom adott köreinek *részvételi aktivitását*. A margón lét elvben erősebb kapaszkodást segítene kialakulni kutató és kérdezett között, de ugyanakkor több félsz is lakik benne, hiába, hogy már nincs is mit veszíteni..., ami még maradt, az okkal értékesebbnek tűnik... Sportnyelven szólva: ahol a játékszabályok már régen nem betartottak vagy nem is ismertek, ott a szabadrúgás vagy szabaddobás megítélése nemcsak „igazságos kádin” múlik, hanem az erőfölények sokféle megjelenésmódján is.

KUTATVA KISEBBSÉG VAGY URALKODVA IS?

Az ezredforduló magyarországi lokális kutatásainak egyik további problémaköre lett a formalizáltan létrejött 13 hazai kisebbség (nyelvi téren már 14) önálló önkormányzatokba szerveződési lehetősége, akut önreprezentációja és önérvényesítési módjainak tényleges funkcionalitása; ezen belül az a kérdéskör is: lehet-e hatalom a kicsi etnikai közösségből (akár kicsiny helyi erő adta magabízással), ha részvétele is többségileg korlátozott, ha nyilvántartása is identitás-bizonytalanságokkal körülvett, ha önkreatív léte is kontrasztban áll a fölülről delegált mozgásszabadságok köreivel? Ilyes közösségekben végzett kutatás vagy megfigyelő jelenlét adja-adhatja a tapasztalati kérdést is: visszahat-e a kisebbség a hatalomra, ha a hatalombani részvétele mindig is aggályos, korlátos, esélytelen volt, ha képviseleti és partnerségi kapacitása nem professzionálisan hangolt, s ha öngazgatási kompetenciákkal nem kellőképpel felszerelkezett? Másképp hangsúlyozva: ha uralkodáshoz nem értő, de képviseleti érdekkörben küzdésbe merészkedő csoport veszi magára a „győzelem” esélyét és felelősségét, vajon a társas vágyak elérik-e őket akkor is, midőn már nem sajátjukat kell képviselni, midőn a partvonalon túlra kerültek, s mikor az önérdek fölött meg kell tanulni a közérdek nevében gondolkodni vagy megszólalni...?!

Mindazonáltal a helyi társadalmi kutatások során nem kétséges mértékben rendszerint megjelenik a lokális világokban meghatározó súlyú, ismert vagy elismert hatású szereplők részvételi hajlandósága. Önmagát helyi elitnek tekintő, basáskodni hajlamos, nyereséget e kollektív képviseleti vállalkozástól remélő partnerek is sokszor kerültek játékba az elmúlt évtizedek során, s nem okvetlenül ülte meg lelküket a közös jogsérelmek

megoldásának súlya-felelőssége. Emellett jellemző az is, hogy a „vidék” folyamatos kisebbségiségbe kerül a legkülönbözőbb vidékek földrajzi túlsúlya ellenére is. Maga a *vidékfogalom* és *vidékiség* is relativizálódik a történelem forrásaiban (erről épp az *Ethnographia* legutóbbi számában Horváth Gergely Krisztián [2015] kiváló összefoglaló bevezetőt írt, de Tóth Zoltán [1989] vagy Lovas Kiss Antal [2010], Biró A. Zoltán [1996], Gagy József [1994], Papp Richárd [2002], Kovács Éva [2007], vagy Kovács Imre [2007] is megannyi változatot tesz megismerhetővé), nem beszélve arról, hogy minden városnak, községnek, sőt talán tanyának is megvan a maga vidéke, környéke, körzete, amely a centrumtelepüléshez viszonyított pozíció, nem pedig Budapesthez vagy mondjuk Európa közepéhez. Ugyanakkor minden terepen a kutató – legyen mondjuk falu- vagy kisvároskutató, vallás- vagy kisebbségkutatási tematikát a színre vivő akár – mindenhol szükségképpen rátalál az önkíváslasztó személyiségekre, a hangadókra, a „na, jöjjön csak hozzám, majd én elmondom hogyan is vót az...!” típusú vallomástevőkre, akik azután mintegy „megtöltik” a tájékozódni próbáló magnetofonját vagy kameráját, függetlenül attól, mennyire margón túliak vagy viszonylagosan érvényesek állításaik és szempontjaik. (Lásd például Battegay et al. 2004, D. Lőrincz 2004).

Mindez nem lehet baj, nem minősíthető „fölöslegesnek”, hisz élő közösség képviselői, érdemi emberek mondják el ezt is... – azaz elvben szükség lehet olyan laikus partnerekre, kiknek nem szükségképpen adódik teljes képe a kutatás mibenlétéről, a kutató kitértségéről, a „rejtett kulcskérdések” előcselezésének módszertanáról, a későbbi feldolgozások lehetőségeiről, de annál inkább lehet empirikus tapasztalata a belülről vezérelt személyiségek helyi szerepvilágításának súlyozását tekintve. Azt állítom ezzel, mintegy bennefoglaltan, hogy lehetséges, sőt kívánatos is a professzionális kutató és a laikus kutató/megfigyelő szükségképpeni találkozása a szóbanforgó szintéren, de ennek a „munkaközösségnek” eredményes verziói roppant sokfélék és esetlegesen eredményesek csupán. Kvalitatív gyűjtőmunkában, kortárs változásnéprajzi vagy kulturális antropológiai terepkutatásban ez az időleges partnerség, esetleg huzamosabb kölcsönhatás *kincset érő eredmény* – vagyis nem csupán véletlen kísérő jelenség, hanem a kapcsolatban bontakozó egyetértés legértékesebb záloga, hosszú távú eredménye is. Nem is pusztán mai kérdés ez, Fél Edit (1982) a Hofer Tamással közös 1951-es átányi kutatás nyomán ismertette a távoli tájakon és ismeretlen földrészekben vizsgálódó, meg a „saját kultúrájában kutató etnológus” közötti különbségeket, metodikai alapelveket és élménygyakorlatot...

A kutatott kisebbség és a résztvevő kutatóként megjelenő kisebbség sem ritka a kisebbségkutatásban. Szinte kínálja magát, hogy alanyi szerző a saját származási közösségében végezzen kutatást, mintegy könnyebben túli magabiztosságot is előnynek tekintve, hisz túl nagyot nem tévedhet... – hacsak abban nem, hogy épp kutatóvá érése pillanatától immár „idegené lesz” az élő közösség számára, és közelítő szempontjai korántsem biztosan közkinccsel érően jelennek meg a helyiek számára, mikrofonia pedig lehet ugyanolyan idegenné, mint bárki másé, sőt: mert helyben járatos, veszélye marad annak, hogy „kiadja” a közlést a nyilatkozó és az egész közösség „partvonalán” túlra, elkövetve a vétket, melyért egy „büntető dobás” sem elegendően komoly tét... (A közléshatárok kétségeiről és nehézségeiről lásd pl. Kovács 2007, Feischmidt 2010, Bodó 2003, Battegay et al 2004).

Kisebbség, ha legyőzetés állapotában van is, érezheti magamagát potenciális győztesnek, aki épp csak a megfelelő időre, az ellenfél gyengülésére vagy kedvező körülményekre vár. Ezt ha aktuálisan kutatják, nem tud

s nem akarhat „őszinte”, közvetlen és készséges lenni, hisz kiszolgáltatott, s mit tudhatja, „hová lesz” az a tudományos eredmény... Hátha épp „azoknál” landol, akik ellen folyik a mérkőzés... Így hát a kisebbségek kutatói kisebbsége a saját pályáján és saját kulturális közegében is kisebbségbe szorul, nemhogy a terepen... Részt venni és belelátni, vagy kívül maradni és „rálátni” mindig alapkérdés a kutatók körében. A részvételi akciókutatás specifikusan mint alkalmazott vagy akcióantropológia jelenik meg a kortárs társadalomtudományi kutatásmódszertanban – ami nem föltétlenül jelenti azt, hogy mint „állomásozó terepmunka” ne lenne interaktív hatású akkor is, midőn a tudástermelés egy elkülönült szférájában érvényesül, s maga a részvétel nem válik egyenrangú szerepviselkedést kiváltóvá kérdező és kérdezett között, mint megannyi más rokon tudományterületen akár (szociálpszichológia, mozgalmakutatás, kommunikáció, stb.). Kutatva egy kisebbség mindig a kisebbségnek is csak halovány kisebbsége marad – tekintsek bár vallomásos jelenlétét lényeginek vagy „általánosnak” maguk a helyzet kutatói. Ez már fennmarad minden kutatási viszonyrendszerben, tekintsek bármily rendszerező szempontnak magát a kisebbségiséget. (E kérdéskörrel lásd Kovács 2005, Biczó–Kotics 2013, Lajos 2013).

A politikai antropológia klasszikusnak számító felosztási rendjében – ha nem is mereven, de önbesorolás vagy kritikai kutatási tapasztalat formájában – a rendszerező elmék elkülönítik a *rendszerelvű* és a *cselekvéselvű* besorolási specifikumokat (másképpen a *szisztémát* és az *aktorokat*). A hatalmi viszonyok kutatása során, melyben evidens módon kell kitérni az érintettek attitűdjére, hálózati kapcsolataira, társas együttlétben megfigyelhető szerepviselkedéseire, uralmi apparátusokhoz vagy intézményekhez kapcsolódó viszonyrendszerre és számos más egyéb aktivitási vagy strukturális tényezőre, nem elkerülhető olyan viselkedési stratégiák regisztrálása, melyeknek rendre meghatározó vonása az alá/fölérendeltség rendje, az uralmon lévők viselkedési rutinja, az alávetettek „ellenbeszédje”, a manipuláció és „remanipuláció” kölcsönhatásainak átlátása, a kisajátítási és döntéshozatali eljárások mikéntje, az intézményesített erőszakgyakorlás természetrajza, vagyis szinte minden rendszerspecifikus és aktorspecifikus tünemény részletrajza, beleértve a jogi konvenciókat, tradíciókat, szokásnormákat, viselkedési mintázatokat és értékrendi sajátosságokat is. Márpedig a kutató, akinek rugalmasan értelmezett feladata e *komplex rendszer holisztikus* megközelítése, a legkevésbé sem teheti meg, hogy „hozott kultúráját”, tanult ismeretanyagát vetítse rá az adott közösség önreprezentációjára, következésképpen a legelső tapasztalati- vagy élménytartalmak során szükségképpen állást kell foglaljon a maga kulturális beállítódásairól, politikai fogalomkészletének mibenlétéről, értelmező-közösségi szereptudatának sajátlagosságáról is. Minthogy feladata kézenfekvő módon kitér a hozott kulturális/tudományos szótárnak, *tolmács-szerepe* evidensen kell tartalmazza mindazon jelentés-verziókat, melyek a vizsgált közösség megnyilvánulásának legapróbb vonásaira is érzékenyek. Tudásképlete ennél fogva az *émikus* (belülről érzékelő) megközelítés és ennek *étikus* (kivülálló interpretatív) változatai között alakul ki, ennek tesztje (rákérdezés, pontosítás, fogalomtisztázás, összehasonlítás, párhuzamok, kontrasztok, ellentmondások során) annak kiemelésévé válik, jól értelmezi-e a kutató közösség önmegjelenítő variációit. S lehetséges, hogy egy adott helyi világban a hatalmi viszonyok a kisajátítás, reciprocitás, önkényes újraelosztás „odafönt” megvalósuló és „idelent” kivédett mechanizmusait körvonalazzák könnyedén átlátható rendszerben – de hogy ennek illetően érzékelése nem ráolvasás-e, nem hamis képlet vagy egysíkúan megrajzolt dimenzió-e, azt a kutató csakis a résztvevők megfigyelése és mutatkozása alapján „ítélheti” meg. Kutatói pillantása ezért mindenekelőtt is magára a közeg egészére, a *teljes kontextusra* irányul, s csupán ennek részecskéiként vállalhatja értékelni a molekuláris jelentőségű történéseket,

szimbolikus cselekvéseket, másképp szólván a *textusokat*. A kutató és a laikus megismerő közötti interferenciák ezért kézenfekvően hordozzák lehetőségét az összehangolódásnak, egyetértésnek, közös jelentésuniverzum megképződésének is, de egyúttal az interpretációk eltéréseiben (narratív dimenzióban) mindvégig jelen van a részvevők eltérő érdeke, a kutató „fordítási” feladata egy tudományos közösség felé, s a kérdezett kritikai olvasata a saját közössége felé. Eközben a lokális szereplő mindenképpen kisebbségi státuszba kényszerül, mivel az interakció során szükségképpen a többségi társadalom képviselőjeként tekint a kérdezőre, aki viszont saját tudományos közösségével kialakított kapcsolatában él kisebbségiként, a tudástermelés egyedi/individuális szabályrendjében szorulva védelemre és megértésre. (Gyakori a két szerepviselkedés harmonikus „összecsúsítása” például a kisebbségi tudományosság műhelyeinek és képviselőinek interpretációit tekintve, ahol egyszerre hátrányos helyzetű közösségi egyed és előnyös kondíciók közötti hangosbeszélő funkciótudat keveredik... – lásd a kisebbségi sajtó és a kisebbségtudományi kutatások tömérdek példáját erről. E kérdéskör történeti dimenziói árnyaltan föl tártak, lásd pl. Medick 2000, Revel 2000, Geertz 1994, Feischmidt 2010).

Az antropológiai kutatás szerepértelmező önreflexiója különösen érzékeny ezekre a funkcionális sémákra, ugyanakkor minden időkből indokoltnak érzett heveny kételyei vannak a „tisztá” módszertanok követése terén. A kisebbségek, vagy akár a helyi közösségek kutatásában az elemi eljárási rend része a kurrens állapotok cenzus-szerű felvétele, alapismeretek rögzítése, interjúk készítése, elemző ráközelítések regisztrálása és „visszacsatolása” (értékelő tesztje), hogy azután majd áttekintő elemzés, keretbe foglalt közlés, asszociatív tartalmakkal és releváns szakirodalommal összevető analízis, tér- és időbeli kontrasztokat vagy párhuzamokat megvilágító deskripció kövesse a lokális jelenlétet. Fontos kérdés, és kutatói attitűdtől, egyúttal (az eltérően fundált hazai antropológiai „iskolák” és irányzatok hatásától befolyásolt) egyéni projekt-felfogástól, a kutatásban vállalt résztvevői magatartás mélységétől függő alaptanulság is, hogy a módszerek közül miért és miként választ a kutató épp akkor, midőn részismeretekkel felszerelve egy részvételi stratégiát vizionál a konkrét tereppel összefüggésben. Folyamatos kérdés marad továbbá, hogy a kevert módszertanú kutatások és többszintű vagy kollaboratív kutatások nyernek-e több esélyt arra, hogy „visszacsatoljanak” az „adatfelvételi” közegre, s ezzel talán laikus részvételi partnerséget is elősegítsenek. Ez a „brikolázs-technika” (Lévi-Strauss szavával) mint rugalmas stratégia súlyozott hatású a kisebbségi léthelyzetek kutatásakor, nyomatékos dimenzióba kerül a politikai/hatalmi relációk, a hatalmi távolság, a döntéshozatal szintjei és szereplői közötti partnerségek felderítése közben. A hatalom helyben érvényes dimenziói, terei, hatásmechanizmusai, intézményei eközben nem pusztán díszletek, hanem a kisebbség egzisztálásának fő körülményei, kellékei és szcénái. A kutatás scenáriója ezért jobbra kell is tartalmazza a részvétel feltételei közötti szereposztások áttekinthető tünetényeinek leírását, a szimbolikus politikai játszmák érzékelésének eszközeit, beleértve azokat is, melyek a mindenkori kérdezett védelmét, megmaradó egzisztenciális biztonságát szolgálják. (Most adunk ki például egy kötetet, melyben diákdolgozatok vannak zsinagógai közösségekről, megfigyelői interpretációk kortárs kapcsolathálókról, közösségek közti cserekapcsolatokról, hitképzetekről és rituálékról, szertartásrendekről és szerepviselkedésekről... – szinte lehetetlen azonban anélkül közzétenni, hogy maguk az érintett közösségek vissza ne igazolják, hogy nem érzik magukat véstesen kiszolgáltatott állapotban a kutatói részvétel intim tudástartalmainak felmutatását követően... Lehet sejteni, miért is kellett ezt a tesztet közös szándékkal elvégeznünk...). Itt a kisebbség és az adott hatalom, a kutatásban részt vevők és a kutató, az életvilág felmutatása és az interpretációs hitelesség együttes összehangolásának szüksége mutatja,

milyen részvétel és milyen hatalom tölti be a szerepkészlet adott forgatókönyvét, narratíváit...

A társadalomtudományi kutatások módszertani kézikönyvei és oktatási gyakorlata persze nem pusztán a „lefelé” megfelelésnek kényszerülnek hódolni, hanem magának a tudományrendszerben fölhalmozott konvenció-készletnek, a „fölfelé” elfogadtatásnak ugyancsak. *„Minden tudomány kölcsönöz a többtől olyan kijelentéseket, amelyeket ő maga igazolás nélkül elfogad. Csakhogy az értelemnek érvekre van szüksége ahhoz, hogy behódoljon mások értelmére előtt. A tekintély tiszteletében nincs semmi, ami összeférhetetlen lenne a racionalizmussal, feltéve, hogy a tekintély racionálisan megalapozott”* – írja Durkheim egy értelmiségi tipológiát körvonalazó esszéjében (2008 [1898]: 133). A tudomány tekintélye és a kutató képviselői szerepe a leggyakrabban konstans tényként jelen van a terepen is, befolyásol diskurzusokat, meghatároz közelséget és respektust, kiszolgáltatottságot és önkényességet, intimitást és megértő kölcsönösséget. Persze másképpen és másért, de a racionális megalapozás iránti kötelezettség céljával... Az értelem, s az értelmező interpretáció ezért nem csupán *„az értelmezés hatalmának”* (Geertz 1994) átélése a kutatás során, hanem a tekintély-független kutatói én résztvevő viselkedése is az interakciók közben. E kisebbségi státus mindenkor közelebb segíti a kutatót a partner interjúalanyhoz, mint a bármikori hatalomhoz. Kisebbség és hatalom így lesz részvétel és hatalom kölcsönhatásának konstans eszköze, létmódja és nézőpontja is...

Előadásomban ezért kalandoztam el a kutatói nézőpontok, technikák közötti részvétel (résztvevő megfigyelés) és a társadalmi részvétel találkozási formái, kölcsönhatásai, interpretációi felé, nem titkoltan a laikusok többségében rejtve meghúzódó kutatói kisebbséget is serkentve részvételi aktivitásra, beavatkozó és interaktív továbbgondolásra.

HIVATKOZÁSOK

- Battegay, A. – Barou, J. – András A. G. (2004) *La ville, ses cultures, ses frontières. Démarches d'anthropologues dans des villes d'Europe*. Paris: L'Harmattan.
- Biczó G. – Kotics J. (szerk.) (2013) „Megvagyunk mi egymás mellett...”. *Román–magyar etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövesháton*. Miskolc – Debrecen: ME KVAI – Csokonai Kiadó.
- Biró A. Z. (1996) A megmutatkozás kényszere és módszertana. In Gagyi József szerk. *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról*. Csíkszereda: Pro-Print. 247–283.
- Bodó B. (2003) Identitás és szórványdiskurzus. *Kisebbségkutatás*, (12) 2:384–397.
- Durkheim, É. (2008) [1898] Az individualizmus és az értelmiségiek. Ford. Fáber Ágoston. In Némedi D. – Szabari V. (szerk.) *Kötő-jelek 2007. Az ELTE TÁTK Szociológia Doktori Iskolájának Évkönyve*. Budapest: ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollegium, 127–140.
- Feischmidt M. (szerk.) (2010) *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Fél E. (1991) A saját kultúrájában kutató etnológus. *Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője*, 102, 1–2: 1–8. Valamint In Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai. 2001 (Szerk. Hofer T.) Pozsony: Kalligram. 370–377.
- Gagyi J. (1993) The Marginalized Person in a Szekler Village. *Experiments*. 1:57–69.
- Geertz, C. (1994) *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Vál. és utószó Niedermüller P. Budapest: Századvég.
- Horváth G. K. (2015) Örökségünk és adósságaink. A rurális társadalomtörténet lehetőségei Magyarországon. *Ethnographia* (126) 3:417–433.
- Juhász P. (1978/2006) Főcsoportok és rétegek. In *Emberek és intézmények. Két zsákutca az agráriumban*. Budapest: Új Mandátum – Jelenkutató Alapítvány, 168–175.
- Kovács I. (szerk.) (2007) *Vidék- és falukép a változó időben*. Budapest: Argumentum.
- Kovács M. (szerk.) (2005) *Holokauszt: történelem és emlékezet*. Budapest: Hannah Arendt Egyesület – Jaffa.
- Kovács É. (szerk.) (2007) *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum, PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Regio Könyvek.
- Lajos V. (2013) A modernitás eleganciája. A kritikai szembenézés társadalomtudományi gyakorlatának néhány aspektusa. *Kultúra és Közösség*, (4):43–54.
- Lovas Kiss A. (2010) Piaci túlélés – kisüzemi lavírozás. A rendszerváltozás gazdálkodásra gyakorolt hatásának néprajzi vizsgálata Dél-Biharban. Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék, *Studia Folkloristica et Ethnographia*, No. 49.
- (D.) Lőrinc J. (2004) *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben*. Csíkszereda: Pro-Print.
- Medick, H. (2000) Mikrotörténelem. In: Thomka Beáta szerk. *Narratívák 4. A történelem poétikája*. Budapest: Kijárat, 53–63.
- Papp R. (2002) „Itt a szimbólum egy az egyben megy”. Egy milleniumi emlékkút jelentései a Vajdaságban. In A. Gergely A. (szerk.) *Városnarratívák. Városantropológiai mintázatok Terézváros példáján 2*. On-line: <http://mek.oszk.hu/10300/10305>.
- Revel, J. (2000) A mikroszintű vizsgálat és a társadalmi jelenségek konstruálása. In Czoch G. – Sonkoly G. (szerk.) *Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*. Debrecen: Csokonai, 51–70.
- Tóth Z. (1989) *Szekszárd társadalma a századfordulón*. Budapest: Akadémiai.